ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. V, 11 SECTIO H 1971

Instytut Ekonomii Politycznej i Planowania Gospodarczego
Wydział Ekonomiczny UMCS

Krystyna GAGOŚ

Poziom produkcji rolniczej a wyniki finansowe państwowych gospodarstw rolnych w województwie lubelskim

Уровень сельскохозяйственного производства и финансовые результаты в государственных сельских хозяйствах Люблинского воеводства

Landwirtschaftliches Produktionsniveau und finanzielle Ergebnisse in volkseigenen Gütern der Woiwodschaft Lublin

Wstęp

Państwowe gospodarstwa rolne w województwie lubelskim powstały w 1946 r. na obszarach dawnych majątków ziemskich. W początkowym okresie organizacji należały one do Państwowych Nieruchomości Ziemskich, które z dniem 1 lipca 1949 r. zostały przemianowane na Państwowe Gospodarstwa Rolne.

W 1948 r. Państwowe Nieruchomości Ziemskie rozpoczęły przejmowanie odłogów w powiatach tomaszowskim i hrubieszowskim, objętych działalnością nielegalnych organizacji podziemnych. W pierwszym okresie zagospodarowano na tych terenach około 30 000 ha poodłogowej, ale bardzo żyznej ziemi obszarniczej i poukraińskiej oraz przystąpiono do wielkich inwestycji budowlanych i organizacji gospodarstw.

W 1949 r. PGR rozpoczęły zagospodarowywanie odłogów w powiatach parczewskim i włodawskim oraz przejęły 9 gospodarstw w powiecie Biała Podlaska. Jak z tego wynika, PGR powstały na terenach zniszczonych, wyludnionych, zamienionych w odłogi, wymagających niemal najdrobniejszych inwestycji gospodarskich. Na poziom produkcji oraz wyniki finansowe w tym okresie wpływał ujemnie zmieniający się areał posiadania ziemi.

W 1951 r. państwowe gospodarstwa rolne przekazały na rzecz regulacji granic 19 000 ha[1] w rejonie hrubieszowsko-tomaszowskim oraz przejęły gospodarstwa rybackie i hodowli zarodowej. Gospodarstwa te w 1954 r. zostały przekazane Centralnemu Zarządowi Hodowli Zarodowej i Centralnemu Zarządowi Rybackiemu w Warszawie.

Do 1955 r. państwowe gospodarstwa rolne przekazały kilka gospodarstw Wyższej Szkole Rolniczej w Lublinie i ośrodkom zaopatrzenia robotniczego, ponadto zagospodarowały 17 000 ha. Na skutek likwidacji odłogów w państwowych gospodarstwach rolnych znalazło się wiele obiektów nieprzydatnych dla gospodarki wielkotowarowej, bądź ze względu na słabe gleby lub użytkowanie w szachownicy z gruntami chłopskimi. W rezultacie zakwalifikowano do przekazania na rzecz Państwowego Funduszu Ziemi około 12 000 ha.

W 1955 r. PGR skupiały 146 gospodarstw o łącznej powierzchni 72 000 ha, w tym 53 000 użytków rolnych. Warunki, w jakich pracowały PGR, zaciążyły na wynikach produkcyjnych i spowodowały stosunkowo niskie efekty ekonomiczne. Brak budynków mieszkalnych i inwentarskich, mała obsada inwentarza żywego, brak siły roboczej i wykwalifikowanych kadr, nadmierne rozdęcie aparatu administracyjnego, błędy agrotechniczne w uprawie i nawożeniu gleby, wadliwy system płac i cen na produkty rolne — oto główne przyczyny, które hamowały rozwój państwowych gospodarstw rolnych. Także częste reorganizacje na wszystkich szczeblach państwowych gospodarstw rolnych znacznie opóźniały zorganizowanie samodzielnych gospodarstw wielkoobszarowych.

Stan posiadania państwowych gospodarstw rolnych w okresie pierwszych 12 lat ulegał ciągłym zmianom. O pewnej stabilizacji stanu posiadania można mówić dopiero po 1958 r. Według danych Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Lublinie w 1961 r. państwowe gospodarstwa rolne w województwie lubelskim zajmowały 41,2 tys. ha użytków rolnych, tj. 2,3% ogółu użytków województwa.[2] Udział ten w stosunku do całego kraju, gdzie odsetek wynosi 12,1%, jest znikomy.

Wraz ze zmianą stanu posiadania PGR zmieniła się ich struktura organizacyjna. Od 1960 r. na szczeblu wojewódzkim istnieje Dyrekcja Wojewódzkiego Zjednoczenia PGR, podlegająca Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Dyrekcji podporządkowano 5 inspektoratów PGR. Najniższą jednostką administracyjną jest gospodarstwo podporządkowane inspektoratorowi, który sprawuje nad nim funkcje kontrolno-instruktorskie. Istotnym momentem zmian organizacyjnych było usamodzielnienie gospodarstw w oparciu o pełny rozrachunek gospodarczy. Nastąpiło to dopiero od 1958 r. W tym czasie na rozrachu-

---

[1] S. Stachurka: *Państwowe gospodarstwa rolne w województwie lubelskim w latach 1953—1965*, Wyd. Lub., Lublin 1962.

nek gospodarczy przeszło 79 gospodarstw, to znaczy te, które posiadały odpowiednie warunki ekonomiczne i organizacyjne. Gospodarstwa, które tych warunków nie posiadały, pozostały na wewnętrznym ograniczonym rozrachunku gospodarczym. W związku z reorganizacją zlikwidowano zespoły, a na ich miejsce powołano inspektoraty do spraw instruktażu, kontroli, nadzoru i koordynacji pracy.[3]

W wyniku przeprowadzonej reorganizacji PGR uległa zmianie struktura wielkości gospodarstw. Większe gospodarstwa (poodłogowe) podzielono na mniejsze, tak że ostatecznie zorganizowano 93 gospodarstwa, w tym o powierzchni do 100 ha — 4, od 101 do 200 ha — 12, od 201 do 400 ha — 32, od 401 do 600 ha — 21 i powyżej 600 ha — 24. Gospodarstwa te podlegały bezpośrednio 5 inspektoratom: w Białej Podlaskiej, Hrubieszowie, Tomaszowie, Lublinie i Parczewie.

1. Cel, zakres i charakterystyka materiałów źródłowych

Niniejsza praca ma na celu zbadanie poziomu produkcji rolniczej w początkowym okresie pewnej stabilizacji państwowych gospodarstw rolnych oraz przeprowadzenia analizy wyników finansowych po przejściu gospodarstw na rozrachunek gospodarczy.

Część analityczna pracy została oparta na materiałach pochodzących z państwowych gospodarstw rolnych województwa lubelskiego. Okres badawczy obejmuje lata gospodarcze 1958/1959, 1959/1960 i 1960/1961.

Wyniki finansowe w gospodarstwach rolnych zależą od bardzo wielu czynników, między innymi od poziomu i struktury nakładów, kierunków produkcyjnych, od relacji cen produktów rolnych oraz artykułów przemysłowych, stanowiących środki produkcji w rolnictwie, a przede wszystkim od poziomu produkcji rolniczej.

Czynnikiem decydującym o przebiegu produkcji rolniczej — jak to od dawna stwierdzono — jest ziemia, praca i środki produkcji wytworzone przez człowieka.

Wielkość produkcji w rolnictwie zależy od kombinacji i wzajemnych proporcji między tymi czynnikami. Jest przeto rzeczą niezmiernie interesującą, a zarazem bardzo ważną z punktu widzenia praktyki określenie roli poszczególnych czynników wytwórczych oraz ich wpływu na wyniki procesu produkcyjnego w rolnictwie.

Zebraliśmy dane ze wszystkich (tj. z 93) gospodarstw; z tej liczby wyeliminowaliśmy gospodarstwa nietypowe (łąkarskie, sadownicze) oraz

---

[2] *Rocznik statystyczny województwa lubelskiego 1962*, Lublin 1962.

[3] Zarządzenie Ministra Rolnictwa z dnia 7 marca 1958 r. nr PGR — 15/58.

te, których powierzchnia użytków rolnych uległa zmianom w badanym okresie. W sumie odpadło 17 gospodarstw, wobec czego badania oparliśmy na 76 gospodarstwach.

Dane opisowe, a przede wszystkim liczbowe pochodzą z dokumentacji księgowej i sprawozdawczości gospodarstw oraz bilansów i sprawozdań rzeczowych (załączników do bilansów). I tak np. stan zwierząt gospodarskich został ujęty według zapisów w książkach inwentarza żywego, sprawozdań rzeczowych oraz spisów inwentaryzacyjnych. Informacje dotyczące produkcji pochodziły z podobnych źródeł, a w niektórych przypadkach (niezgodności materiału liczbowego) z ewidencji źródłowej — kwitów i faktur. Zapisy księgowe z gospodarstw stanowią w badanym okresie niejednolity materiał pod względem prawidłowości ujęć. Dlatego dane liczbowe z różnych źródeł były porównywane między sobą i sprawdzane. Po zebraniu materiałów powstał zasadniczy problem, w jaki sposób zgrupować gospodarstwa. Tworzenie stałych grup według przynależności gospodarstw do poszczególnych inspektoratów uznaliśmy za niesłuszne, tym bardziej że w czasie, gdy badania były przeprowadzane, przynależność ta zmieniała się. Można było gospodarstwa zgrupować wg wielkości obsady zwierząt produkcyjnych, jakości gleby, poziomu intensywności. Żadna jednak z tych cech nie wydawała się nam dostatecznie ważna, aby w oderwaniu od innych miała decydować o przynależności gospodarstw do oddzielnej grupy. Zdecydowaliśmy się zgrupować gospodarstwa w 3 rejony produkcyjne. Za podstawę rejonizacji przyjęliśmy warunki przyrodnicze i ekonomiczne.[4]

R e j o n I — środkowy obejmuje 17 gospodarstw położonych w powiatach lubelskim, puławskim, opolskim krasnostawskim, chełmskim. Gospodarstwa tego rejonu w przeważającej części posiadają gleby dobre (lessy) korzystne warunki ekonomiczne i dostateczne wyposażenie w trwałe środki produkcji.

R e j o n II — północno-wschodni obejmuje również 17 gospodarstw położonych w powiatach: parczewskim, włodawskim i bialsko-podlaskim. Gospodarstwa tego rejonu (poodłogowe) posiadają słabe piaszczyste gleby, częściowo podmokłe, niedostateczne wyposażenie w trwałe środki produkcji i niekorzystne warunki ekonomiczne.

R e j o n III — południowo-wschodni posiada 42 gospodarstwa, z tej liczby 18 gospodarstw leży w powiecie hrubieszowskim i 24 gospodarstwa w powiecie tomaszowskim. Wszystkie gospodarstwa w tym rejonie są gospodarstwami poodłogowymi, posiadającymi niedostateczną liczbę budynków mieszkalnych, inwentarskich, mało dróg bitych oraz duże od-

[4] B. S t y k: *Przyrodniczo-rolnicze podstawy rejonizacji upraw na terenie województwa lubelskiego*, Wyd. Lub., Lublin 1964.

ległości od punktów skupu i zaopatrzenia. Gleby tego rejonu należą do najlepszych gleb w Polsce (czarnoziemy, lessy).

2. Środki wytwórcze państwowych gospodarstw rolnych

Jednym z ważniejszych elementów charakterystyki produkcyjnej gospodarstw rolnych jest ich obszar i struktura użytków rolnych. Wskazuje ona na sposób użytkowania zagospodarowanej rolniczo ziemi i odzwierciedla ilościowe i w pewnym sensie jakościowe naturalne zasoby produkcyjne, którymi gospodarstwa rozporządzają. Struktura użytków rolnych charakteryzuje ukształtowane przez warunki naturalne produkcyjne tło gospodarstw, które wywiera stały wpływ na przebieg i wyniki gospodarowania. Kształtowanie się struktury użytków rolnych, jak również i zróżnicowanie obszaru gospodarstw zgrupowanych w trzy rejony ilustrują dane w tabeli 1 i 2.

Dane tabeli 1 wskazują, że obszar użytków rolnych jest istotnie zróżnicowany. Różnice pomiędzy skrajnymi wielkościami są w rejonie I i III bliskie stosunkowi 1:3. Istotny jest również fakt, że przeciętny obszar gospodarstw zwiększa się kolejno w rejonach od I do III. W rejonie II jest on o 107%, a w rejonie III o 178% większy niż w rejonie I. Charakterystyczne jest przy tym, że w rejonie I większość gospodarstw posiada obszar użytków rolnych mieszczący się w granicach do 200 ha, w rejonie II od 300 do 400 ha, a w III powyżej 800 ha. Należy podkreślić, że w rejonie III 58% gospodarstw posiada powyżej 500 ha użytków rolnych. Wraz ze zwiększającym się przeciętnym obszarem gospodarstw rośnie także przypadający na gospodarstwo przeciętny obszar użytków zielonych (łąki, pastwiska). Jest on największy w rejonie II, najmniejszy w rejonie I, w którym stanowi ledwie czwartą część przeciętnego obszaru przypadającego w rejonie II.

Materiał liczbowy tabeli 2 pozwala stwierdzić, że w poszczególnych rejonach występują poważne różnice w proporcjach użytków rolnych. I tak udział gruntów ornych jest najwyższy w rejonie III — 80%, najniższy w II — 69%. Obszar użytków zielonych (łąki, pastwiska), wynosi przeciętnie 17,9% w rejonie I, w rejonie II — 29,8%, w rejonie III — 19,5% obszaru wszystkich użytków rolnych. Dane tej tabeli wskazują również, że — odwrotnie niż odsetek użytków zielonych w poszczególnych rejonach — kształtuje się procent sadów i plantacji trwałych (chmielu). Jest on największy w rejonie I, a najmniejszy w rejonie II.

Z przedstawionych dotychczas danych wynika, że każda z wydzielonych trzech zbiorowości badanych gospodarstw pod względem zasobów posiadanego obszaru i sposobów jego użykowania jest inna. Struk-

Tab. 1. Charakterystyka badanych gospodarstw pod względem obszaru użytków rolnych
Charakteristik der untersuchten Güter hinsichtlich des landwirtschaftlichen Nutzflächenraumes

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość gospodarstw w rejonie		
	I	II	III
1. Liczba gospodarstw	17	17	42
2. Obszar użytków rolnych na 1 gospodarstwo w ha			
najmniejszy	86	117	219
największy	534	1065	1161
przeciętny	212	440	590
w tym łąk i pastwisk	38	131	114
3. Procent gospodarstw o powierzchni użytków rolnych do 100 ha	18	—	—
101—200 ha	36	5	—
201—300 ha	24	12	16
301—400 ha	12	38	7
401—500 ha	5	18	19
501—600 ha	5	12	12
601—700 ha	—	5	14
701—800 ha	—	5	12
pow. 800 ha	—	5	20
% łąk i pastwisk najmniejszy	2	9	6
największy	46	64	57

Źródło: Badania autora.

tura użytków rolnych sprzyja intensywnemu sposobowi gospodarowania najbardziej w gospodarstwach rolnych rejonu I.

Najgorsze pod tym względem warunki istnieją w rejonie II, gdzie najwięcej jest trwałych użytków zielonych, które obecnie są z reguły gorzej uprawiane i w związku z tym dają niższą wartość produkcji niż grunty orne. Trwałe użytki zielone w tym rejonie są nie zmeliorowane, a grunty orne piaszczyste, częściowo również podmokłe.

Przeprowadzając charakterystykę gospodarstw zgrupowanych w 3 rejony, należy podkreślić, że różnią się one między sobą także pod względem ilości siły roboczej, wartości środków trwałych, poziomu nakładów produkcyjnych oraz obsady inwentarza żywego produkcyjnego.

Tab. 2. Obszar i struktura użytków rolnych w roku 1960/1961
Raum und Struktur der landwirtschaftlichen Nutzfläche im Jahre 1960/1961

Rejon	Liczba gospodarstw	Jednostka miary	Grunty orne	Sady	Plantacje trwałe	Łąki	Pastwiska	Użytki zielone razem	Użytki rolne razem	Powierzchnia ogółem	Procent użytków rolnych w powierzchni ogółem
I	17	ha	2625	263	84	358	289	647	3619	4467	81,0
		%	72,5	7,3	2,3	9,9	8,0	17,9	100,0		
II	17	ha	5158	84	6	1436	799	2235	7483	8577	87,2
		%	69,0	1,1	0,1	19,2	10,6	29,8	100,0		
III	42	ha	19856	107	29	3149	1659	4808	24800	26958	91,9
		%	80,0	0,4	0,1	12,7	6,8	19,5	100,0		
Badane gospodarstwa razem	76	ha	27639	454	119	4943	2747	7690	35902	40002	89,8
		%	77,0	1,3	0,3	13,8	7,6	21,4	100,0		

Źródło: Badania autora.

Wskazują na to dane zamieszczone w tabeli 3 — ogólny poziom nakładów gospodarczych na 1 ha użytków rolnych w rejonie II i III jest prawie 2 razy mniejszy niż w rejonie I. Poważne różnice występują również w strukturze kosztów i tak np. fundusz płac w rejonie I jest ponad 2 razy większy niż w dwóch pozostałych rejonach. Koszt pasz kupnych jest ponad 10 razy większy w rejonie I niż w rejonie III, a ponad 2 razy większy niż w rejonie II. Różnica w poziomach nakładów na 1 ha użytków rolnych jest bardzo istotna pmiędzy rejonem I a II i III — sięga bowiem do ponad 4 700 zł.

Zróżnicowanie gospodarstw poszczególnych rejonów występuje także pod względem liczby pracowników w jednostkach przeliczeniowych na 100 ha użytków rolnych. Szczególnie mała ilość siły roboczej charakteryzuje gospodarstwa rejonu II i III. Liczba np. robotników stałych na 100 ha użytków rolnych najniższa jest w rejonie III — 7,4, najwyższa w rejonie I — 14,3, a w rejonie II — 8,5. Spośród trzech rejonów najwyższy wskaźnik obsady zwierząt produkcyjnych w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych wykazuje rejon I — 36,6 szt., najniższy rejon III — 22,7 szt., a rejon II — 27,9 szt. Średnio w badanych gospodarstwach obsada zwierząt produkcyjnych w ostatnim roku badań wynosiła 25,3 szt., a w roku wyjściowym 17,9 szt. dużych na 100 ha użytków rolnych. Należy stwierdzić, że wyposażenie w siłę pociągową niedostateczne jest we wszystkich trzech rejonach. Rejon I, odznaczający się stosunkową intensywną produkcją rolniczą, posiada tylko 17,1 jednostek pociągowych przeliczeniowych na 100 ha użytków rolnych, w dwóch pozostałych rejonach przypada tylko 13 jednostek.

Wyposażenie gospodarstw w trwałe środki produkcji na 1 ha użytków rolnych jest niskie we wszystkich rejonach. Mimo to, według naszego rozeznania liczba budynków mieszkalnych i inwentarskich, a także maszyn rolniczych, jest wystarczająca w gospodarstwach rejonu I. Należy też stwierdzić, że budynki te utrzymane są na ogół w dobrym stanie. Niska wartość środków trwałych w tym rejonie wynika z zaniżonego wyszacowania przedwojennych budynków, które w tym rejonie stanowią ponad 90%. Dlatego też rejon I ma tylko o 37,7% wyższą wartość środków trwałych od rejonu II i o 23,4% od rejonu III. Przedwojenne budynki oszacowano prawidłowo w roku 1961/1962, tj. w okresie, który nie został objęty badaniami. Wypsażenie w środki trwałe dwóch pozostałych rejonów jest bardzo niskie i wynosi na 1 ha użytków rolnych w rejonie II 11 tysięcy, a w rejonie III ponad 13 tysięcy. Ponieważ w tych rejonach ponad 90% budynków mieszkalnych, inwentarskich i gospodarczych wybudowano po wojnie, w związku z tym zostały one wyszacowane według faktycznie poniesionych kosztów na ich budowę.

Tab. 3. Siła robocza i środki wytwórcze w badanych gospodarstwach w roku 1960/1961

Arbeitskraft und Produktionsmittel der untersuchten Güter im Jahre 1960/1961

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość gospodarstw w rejonie I	II	III
1. Liczba robotników na 100 ha użytków rolnych	24,1	10,5	11,8
w tym pracowników stałych	14,3	8,5	7,4
2. Wartość środków trwałych netto na 1 ha użytków rolnych	17 658	11 008	13 533
3. Inwentarz żywy produkcyjny w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych	36,6	27,9	22,7
4. Siła pociągowa w jednostkach przeliczeniowych na 100 ha użytków rolnych	17,1	13,5	13,1
w tym mechaniczne	9,5	9,2	9,2
Wskaźnik bonitacji gleby	1,89	1,3	2,49
Nakłady gospodarcze w złotych na 1 ha użytków rolnych w tym:	10256	5531	5509
płace i ubezpieczenia społeczne	4587	2120	2051
pasze kupne	1099	454	103
nawozy	462	312	275
nasiona i sadzeniaki	319	234	232
amortyzacja	727	483	501

Źródło: Badania autora.

Jak świadczą dane tabeli 3, gospodarstwa rejonu III posiadają przeciętnie gleby najlepsze, a rejonu II — najgorsze. W tym ostatnim nie ma np. w ogóle gospodarstw o glebach lepszych od klasy IV, gleby w klasie III stanowią znikomy procent w tym rejonie. Gleby rejonu III (czarnoziemy i lessy) bonitowane są w I i II klasie, tylko nieznaczna część gleb lessowych zaliczana jest do III klasy bonitacyjnej. Dysponując tak dobrymi glebami wszystkie gospodarstwa tego rejonu uprawiają buraki cukrowe i pszenicę, mimo słabego nawożenia obornikiem z braku dostatecznej ilości inwentarza żywego.

3. Charakterystyka produkcji rolniczej

Nie można sobie wyrobić poglądu na stan i poziom rozwoju państwowych gospodarstw rolnych jeśli nie przeanalizuje się problematyki

Tab. 4. Procentowa struktura zasiewów w badanych gospodarstwach w latach 1958/1959—1960/1961
Prozentuale Aussaatstruktur der untersuchten Güter in den Jahren 1958/1959 bis 1960/1961

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość gospodarstw w rejonie		
	I	II	III
1. Zboża	50,0	50,6	49,3
2. Okopowe	17,8	16,0	10,2
3. Rośliny przemysłowe (oleiste)	2,0	2,0	4,2
4. Rośliny strączkowe na ziarno	5,0	3,6	6,4
5. Rośliny pastewne	25,2	27,8	29,9
Razem:	100,0	100,0	100,0

Średnie plony w badanych gospodarstwach w latach 1960/1961 w Q/ha

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość gospodarstw w rejonie		
	I	II	III
1. Zboża	21	13,9	15,6
2. Ziemniaki	158,3	124,7	105,7
3. Buraki cukrowe	250,5	182,0	200,9
4. Plon przeliczeniowy	19,4	13,6	12,2

Średnia wydajność mleka od krowy w litrach w latach 1958/1959—1960/1961

Rejon	Lata		
	1958/1959	1959/1960	1960/1961
I	2618	2736	2903
II	1673	1897	2058
III	1679	1472	1794
Średnio	1802	1942	2017

Źródło: Badania autora.

dwóch podstawowych działów produkcji, a mianowicie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Racjonalna organizacja tych działów ich wzajemne powiązanie mają poważny wpływ na efekty produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw.

Wskaźnikiem ilustrującym stan rozwoju produkcji roślinnej jest struktura zasiewów. Jeśli struktura użytków charakteryzuje w pewnym stopniu organizację gospodarstw i decyduje o ich przynależności do pewnego określonego systemu użytkowania, to struktura zasiewów wyjaśnia organizację gospodarki polowej i zmianowanie.[5] W szczególności charakteryzuje ona kierunki i główne proporcje produkcji roślinnej, czyli powierzchniowe lub procentowe ujęcie powierzchni upraw w rozbiciu na poszczególne rośliny lub grupy roślin.

Rozpatrując dane w tabeli 4 warto zwrócić uwagę na fakt, że w gosgospodarstwach badanych, udział zbóż w strukturze zasiewów jest mniej więcej jednakowy we wszystkich rejonach i wynosi około 50%. Mimo niskiej obsady zwierząt gospodarskich i dużego udziału trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych, procent roślin pastewnych w strukturze zasiewów jest bardzo duży — wynosi 22,2% w rejonie I, 26,0% w rejonie II i 28% w rejonie III. Strukturę zasiewów cechuje mały udział roślin okopowych, wahający się od 10,2% w rejonie III do 17,8% w rejonie I.

Reasumując należy stwierdzić, że nie ma istotnych różnic w strukturze zasiewów w poszczególnych rejonach, szczególnie odnosi się to do zbóż, nieznaczne różnice zauważyć można w odniesieniu do roślin strączkowych na ziarno, oleistych, okopowych i pastewnych.

Gospodarstwa rejonu III mimo najlepszych gleb (wskaźnik bonitacji 2,49) mają najbardziej ekstensywną strukturę zasiewów, uprawia się tu stosunkowo mało okopowych, a zbyt dużo roślin pastewnych. Wielkość produkcji roślinnej ilustruje wskaźnik wydajności z hektara. W charakterystyce plonów ograniczymy się do podania danych dotyczących produkcji zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych. Dla celów porównawczych posłużymy się plonem przeliczeniowym, przyjmując następujące współczynniki przeliczeniowe: zboża 1:1, ziemniaki 1:7, buraki cukrowe 1:12.

Dane tabeli 4 wskazują, że plony z hektara wszystkich roślin kształtują się w badanym okresie na ogół nisko. W latach 1958—1960 jest to zjawisko w stosunku do pozostałych województw — nieodosobnione. Istotne są natomiast różnice w wysokości plonów między poszczególnymi rejonami, odnosi się to szczególnie do zbóż. Przeciętny plon zbóż w badanym okresie w rejonie I wynosi 21 kwintali z hektara, w rejonie II — 13,9, a w III — 12,6. Uderza przede wszystkim brak współzależności między wysokością plonów a jakością gleby. Dotyczy to przede wszystkim rejonu III. Mimo, że dysponuje on najlepszymi glebami, ma

[5] G. Blohm: *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych*, PWRiL, Warszawa 1961.

najniższe plony, odnosi się to do wszystkich roślin uprawnych, co potwierdza również wskaźnik plonu przeliczeniowego.

Analiza produkcji roślinej sama w sobie nie daje nam pełnego obrazu, jeśli nie uwzględni się drugiego działu produkcji rolniczej, a mianowicie produkcji zwierzęcej. Ten ostatni dział kooperuje we właściwy sposób z produkcją roślinną, co decyduje o wynikach działalności ekonomicznej gospodarstw. Chodzi o to, że gospodarstwa zużytkowują pasze bezwzględne przez własny inwentarz żywy, który z kolei dostarcza dla produkcji roślinnej obornika. Obsada zwierząt gospodarskich w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych jest bardzo niska we wszystkich badanych gospodarstwach. Spośród trzech rejonów najwyższy wskaźnik obsady zwierząt gospodarskich w roku 1960/1961 osiągnął rejon I — 44,2 szt. dużych, w tym zwierząt produkcyjnych 36,6 szt., najniższy rejon III — 26,1 szt., w tym zwierząt produkcyjnych 22,2 szt. W ostatnim roku badań trzy rejony łącznie posiadają 29,6 szt. dużych zwierząt gospodarskich, a zwierząt produkcyjnych bez koni — tylko 25,3 szt.

W każdym z rejonów pogłowie zwierząt produkcyjnych wykazuje tendencje wzrostu, najwyższe tempo wzrostu odnotować należy w rejonie II — 51,6%, najniższe w rejonie I — 30,2%. Produkcja mleka w badanym okresie wzrosła we wszystkich rejonach. Większą wydajność krów mlecznych należy tłumaczyć polepszeniem się sytuacji na odcinku paszowym i poprawą jakości bydła produkcyjnego. W ostatnim roku badań najwyższą wydajność mleka osiągnął rejon I — 2 903 litry od krowy, najniższą rejon III — 1 794 litry. Średnio badane gospodarstwa w roku wyjściowym osiągnęły 1 802 litry, a w końcowym — 2 017 litrów.

4. Poziom produkcji rolniczej a wyniki finansowe

Przyjmując produkcję gospodarstwa za wielkość, która w rachunku ekonomicznym może być oceniana z punktu widzenia jej opłacalności lub też może być miarą wynikających z nakładów korzyści ekonomicznych gospodarstwa, nieodzowne wydaje się przede wszystkim ustalenie mierników, w jakich oceniać się będzie tę wielkość, oraz wyjaśnienie, jaka kategoria produkcji do tego celu posłuży.

Jak wiadomo, całość produkcji rolniczej gospodarstwa można wyrazić w jednorodnych jednostkach fizycznych przez zastosowanie jednostek zbożowych. Należy jednak zauważyć, że jednostki zbożowe dla produktów roślinnych wyrażają ich względną wartość kaloryczno-odżywczą, obliczoną w stosunku do tej samej wartości jednostki wagowej zbóż. Dla produktów pochodzenia zwierzęcego przedstawiają natomiast liczby względne wartości paszowe zbóż potrzebne na wyprodukowa-

nie określonej jednostki różnych produktów zwierzęcych. A więc system jednostek zbożowych, chociaż oparty na tej samej jednostce przeliczeniowej, przedstawia inny charakter zależności tej jednostki w stosunku do produktów roślinnych, a inny wobec produktów pochodzenia zwierzęcego.

Bardziej przydatny wydaje się tu miernik wartościowy poziomu produkcji. Miernik ten nie jest oczywiście pozbawiony wielu mankamentów, z których najistotniejszy wynika ze zmienności cen i ich relacji na poszczególne produkty w dłuższym okresie. Wprowadzenie korekty cen i doprowadzenie ich do jednolitego poziomu w badanym okresie pozwala jednak wspomniane mankamenty usunąć lub zminimalizować je do rozmiarów pozostających w granicach dopuszczalnego błędu obliczeń. Wyrażenie pziomu produkcji rolniczej gospodarstw w mierniku wartościowym, mimo wspomnianych jego wad, określa ten poziom w sposób bardziej prawidłowy. Przede wszystkim bardziej adekwatnie odzwierciedla zachodzące w procesie produkcji stosunki ekonomiczne. Wyrażenie poziomu produkcji za pomocą miernika wartościowego jest w przypadku tej analizy bardziej uzasadnione lub nawet konieczne również i z tego względu, że celem jej pozostaje przeprowadzenie oceny poziomu produkcji jako skutku ponoszonych przez gospodarstwo nakładów. Do wyliczeń poziomu produkcji posłużyliśmy się cenami stałymi z roku 1961.

Stosowanymi najczęściej kategoriami wartościowego wyrażenia poziomu produkcji gospodarstwa są: wartość produkcji globalnej, końcowej i towarowej. W naszych badaniach nie posłużymy się kategorią produkcji globalnej, zawiera ona bowiem elementy podwójnego liczenia. Produkty wytworzone w jednej gałęzi produkcji służą następnie do dalszej produkcji w innej (pasze, obornik) lub nawet w tej samej gałęzi produkcji (nasiona).

Produkcja końcowa, w odróżnieniu od globalnej, nie obejmuje produktów będących przedmiotem obrotu wewnętrznego. Obejmuje ona tylko te produkty, które stanowią ostateczny rezultat działalności produkcyjnej gospodarstwa. W państwowych gospodarstwach rolnych, produkcja końcowa w ujęciu ogólnym obejmuje wartość produkcji towarowej z uwzględnieniem różnicy w wartości inwentarza żywego i zapasów magazynowych pochodzenia rolniczego na początku i na końcu roku gospodarczego.

Z danych liczbowych tabeli 5 wynika, że najwyższą produkcję końcową i towarową w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych osiągnął rejon I.

W wyjściowym roku badań, wartość produkcji końcowej na 1 ha użytków rolnych w rejonie I wynosi 10 102 zł, a w roku 1960/1961

Tab. 5. Poziom produkcji rolniczej i dochodów w badanych gospodarstwach w latach 1958/1959—1960/1961
Niveau der landwirtschaftlichen Produktion und der Einkünfte der untersuchten Güter in den Jahren 1958/1959 bis 1960/1961

Wyszczególnienie	Badana zbiorowość gospodarstw w rejonie		
	I	II	III
Wartość produkcji końcowej brutto w zł/ha użytków rolnych przeciętnie za okres 3 lat	10 102	4290	3133
Przeciętnie w roku 1958/1959	9 568	3520	2664
Przeciętnie w roku 1959/1960	9 694	4365	3359
Przeciętnie w roku 1960/1961	11 044	4986	3377
Wartość produkcji towarowej w zł/ha użytków rolnych przeciętnie za okres 3 lat	6 526	2189	2246
Przeciętnie w roku 1958/1959	5 789	1730	2056
Przeciętnie w roku 1959/1960	6 239	2155	2360
Przeciętnie za rok 1960/1961	7 551	2683	2332
Wartość dochodów ogółem w zł/ha użytków rolnych przeciętnie za okres 3 lat	11 225	4818	3541
Przeciętnie w roku 1958/1959	9 981	3746	3810
Przeciętnie w roku 1959/1960	11 180	4834	4653
Przeciętnie w roku 1960/1961	12 515	5875	5282

Źródło: Badania autora.

11 044 zł. W analogicznym okresie rejon II osiągnął produkcję końcową na 1 ha użytków rolnych w wysokości 4 290 zł i 4 986 zł, rejon III — 3 133 zł i 3 377 zł. Dane liczbowe wskazują na istotne różnice w poziomie produkcji rolniczej między rejonem I a dwoma pozostałymi. Z tabeli 5 wynika, że najwyższą produkcję towarową w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych posiada rejon I, mianowicie w roku 1960/1961 — 7551 zł. W dwóch pozostałych rejonach wartość produkcji towarowej w stosunku do rejonu I znacznie niższa (w II — 2 683 zł, w III — 2 332 zł).

Jako zjawisko dodatnie należy odnotować wzrost produkcji towarowej we wszystkich rejonach. W badanym okresie produkcja towarowa

w rejonie I wzrasta o 30%, zaś w rejonie III tylko o 13%. Najwyższe tempo wzrostu produkcji towarowej wykazuje rejon II — 55%.

W celu wykazania całkowitego poziomu dochodów w badanych gospodarstwach przyjęliśmy do analizy nie tylko wpływy z produkcji końcowej, ale uwzględniliśmy dotacje oraz tzw. „dochody inne". Uzyskaną w ten sposób wielkość traktujemy jako dochód ogółem. Wyeliminowanie dotacji oraz dochodów, które określamy jako „inne", spowodowałoby w poszczególnych gospodarstwach zmiany wyników finansowych w formie zysku lub straty. Jako dotacje potraktowaliśmy środki przyznane gospodarstwom z budżetu państwa, z tego źródła dochodu korzystały wszystkie gospodarstwa niezależnie czy wykazywały zyski, czy straty. Pod pozycją „dochody inne" umieściliśmy sprzedaż towarów obcej produkcji, refundację nakładów na inwestycje i kapitalne remonty wykonane systemem gospodarczym oraz wpływy ze sprzedaży i likwidacji środków trwałych.

Z analizy tabeli 5 wynika, że są istotne różnice w poziomie dochodów na 1 ha użytków rolnych między poszczególnymi rejonami. Jako zjawisko dodatnie odnotować należy dużą dynamikę wzrostu dochodów we wszystkich rejonach. W badanym okresie najwyższy wzrost osiągnął rejon II — 56,8%, najniższy rejon I — 25,3%. Wartość dochodów ogółem na hektar użytków rolnych wynosi średnio w badanym okresie w rejonie I — 11 225 zł, w II — 4 818 zł, a w III — 3 541 zł. Wyniki finansowe będziemy charakteryzowali przy pomocy bezwzględnej wysokości dochodu czystego (zysku) lub straty w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych oraz przy użyciu wskaźników względnych. Pozwoli to nam zorientować się, jak się ma osiągnięty zysk lub poniesiona strata do rozmiarów produkcji, przy której wytwarzaniu uzyskano ten wynik finansowy.

Do najbardziej rozpowszechnionych i najczęściej stosowanych w literaturze ekonomicznej wskaźników względnych dla oceny efektywności nakładów na produkcję w państwowych gospodarstwach rolnych należy wskaźnik względnej wysokości kosztów, nazwany tak przez R. Manteuffla [6], który upowszechnił go w literaturze ekonomiczno-rolniczej. Wskaźnik ten charakteryzuje poziom produkcji oraz kosztów i jest najbardziej przydatny do analizy produkcyjności i rentowności państwowych gospodarstw rolnych. W gospodarstwach rentownych wskaźnik ten jest niższy od 100 w deficytowych wartość jego przekracza 100. Im wskaźnik ten jest niższy, tym większa jest rentowność gospodarstwa.

$$\text{Wskaźnik Wwwk} = \frac{\text{Koszty produkcji} \cdot 100}{\text{Wartość produkcji}}$$

[6] R. Manteuffel: *Metoda organiczna badania opłacalności rolniczej,* „Ekonomista" 1958, nr 1.

Wskaźnik opłacalności jest odwrotnością wskaźnika poprzedniego, wyraża się stosunkiem produkcji do kosztów:

$$\text{Wskaźnik opłacalności} = \frac{\text{Wartość produkcji} \cdot 100}{\text{Koszty produkcji}}$$

M. Sowiński[7] uważał go za podstawę miary rentowności. Wskaźnik ten był stosowany i krytykowany przez W. Ponikowskiego[8] i S. Moszczeńskiego[9].

Poza tym dla oceny rentowności wszelkich gałęzi gospodarki narodowej stosowany jest wskaźnik rentowności, na ogół najrzadziej z omawianych wskaźników stosowany w rolnictwie. Wyraża się w stosunku dochodu czystego do kosztów produkcji.

$$\text{Wskaźnik rentowności} = \frac{\text{dochód czysty} \cdot 100}{\text{koszty produkcji}}$$

Poza wyżej wymienionymi wskaźnikami względnymi stosowany jest w niektórych przypadkach wskaźnik dochodowości. Jest on stosowany dla oceny rentowności gospodarstw. Wyraża się w stosunku dochodu czystego do wartości produkcji. W literaturze ekonomiczno-rolniczej stosowany był przez W. Skalskiego.[10]

W naszym badaniu posłużymy się wskaźnikiem względnej wysokości kosztów.

W tabeli 6 podajemy wysokość dochodu czystego lub straty na 1 ha użytków rolnych w poszczególnych rejonach i łącznie w badanych gospodarstwach w latach 1958/1959—1960/1961. Rozpiętość między wynikami w poszczególnych rejonach jest duża. W badanym okresie gospodarstwa dały straty. W badanych gospodarstwach — wysokość strat najmniejsza w roku 1959/1960 wynosi 673 zł na 1 ha użytków rolnych. Korzystniejsze wyniki w tym roku spowodowane są niższymi stratami w rejonie III, który ze względu na obszar i liczbę gospodarstw wywiera decydujący wpływ na wyniki finansowe badanych gospodarstw.

Najlepsze wyniki bezwzględne na hektar, co się wyraża średnim zyskiem 287 zł na 1 ha użytków rolnych, uzyskał rejon I. W rejonie tym poprawa wyników jest bardzo znaczna — o ile w pierwszym roku badań gospodarstwa tego rejonu osiągnęły stratę 169 zł na 1 ha, to w ostatnim roku badań zysk wynosił 717 zł. Znaczną poprawę wyników finansowych uzyskuje rejon II, w którym straty na 1 ha użytków

---

7 M. Sowiński: *Koszty własne produkcji wytworów rolnych*, Warszawa 1931.

8 W. Ponikowski: *Dochód czysty i jego składniki jako miary powodzenia kierunków wytwórczości rolniczej*, Warszawa 1929.

9 S. Moszczeński: *Rachunkowość gospodarstw wiejskich*, Warszawa 1947.

10 W. Skalski: *Ocena działalności przedsiębiorstw na podstawie zamknięć rachunkowych*, Poznań 1937.

Tab. 6. Wyniki finansowe w zł/ha w badanych gospodarstwach w latach 1958/1959—1960/1961
Finanzielle Ergebnisse in zł/ha der untersuchten Güter in den Jahren 1958/1959 bis 1960/1961

Rejon i rok	Koszty ogółem	Dochód ogółem	Zysk	Strata	Wwwk	Liczba gospodarstw		Procent gospodarstw nierentownych
						rento-wnych	nierento-wnych	
I								
1958/1959	10150	9981	—	169	102	5	12	71,0
1959/1960	10866	11180	314	—	97	10	7	41,2
1960/1961	11798	12515	717	—	94	10	7	41,2
Średnio	10938	11225	287	—	97	—	—	—
II								
1958/1959	5099	3746	—	1353	136	4	13	76,4
1959/1960	5623	4834	—	789	116	4	13	76,4
1960/1961	6400	5875	—	525	108	6	11	64,7
Średnio	5707	4818	—	889	118	—	—	—
III								
1958/1959	4400	2909	—	1491	151	1	41	97,6
1959/1960	4428	3670	—	758	120	7	35	83,3
1960/1961	5601	4046	—	1555	138	3	39	92,8
Średnio	4809	3541	—	1268	135	—	—	—

Źródło: Badania autora.

Tab. 7. Wyniki finansowe w zł/ha w badanych gospodarstwach w latach 1958/1959—1960/1961 (bez dotacji)
Finanzielle Ergebnisse in zł/ha der untersuchten Güter in den Jahren 1958/1959 bis 1960/1961 (ohne Dotation)

Rejon i rok	Koszty ogółem	Dochód bez dotacji	Zysk	Strata	Wwwk	Liczba gospodarstw		Procent gospodarstw nierentownych
						rentow-nych	nierentow-nych	
I								
1958/1959	10 150	9 794	—	356	104	4	13	76
1959/1960	10 866	10 759	—	167	101	7	10	59
1960/1961	11 798	11 678	—	120	101	8	9	53
Średnio	10 938	10 743	—	195	102	—	—	—
II								
1958/1959	5099	3618	—	1481	141	3	14	82
1959/1960	5623	4528	—	1095	124	3	14	82
1960/1961	6400	5442	—	958	118	3	14	82
Średnio	5707	4529	—	1178	126	—	—	
III								
1958/1959	4400	2729	—	1671	161	—	42	100
1959/1960	4428	3419	—	1009	129	2	40	95
1960/1961	5601	3584	—	2017	156	2	40	95
Średnio	4809	3244	—	1955	148	—	—	—

Źródło: Badania autora.

rolnych z 1 353 zł zmniejszają się do 525 zł. Nie można tego powiedzieć o rejonie III, w którym mimo poważnego obniżenia strat w drugim roku badań, następuje poważny wzrost w ostatnim roku.

W tabeli 6 obliczyliśmy również średnie wskaźniki względnej wysokości kosztów dla poszczególnych grup gospodarstw w rozbiciu na rejony oraz łącznie dla wszystkich gospodarstw. Przede wszystkim należy podkreślić, że rozpiętość między wielkością wwwk jest znacznie mniejsza niż między wynikami wyrażonymi w pieniądzu, a więc w liczbach bezwzględnych. Wskaźnik względnej wysokości kosztów mówi o średnim poziomie kosztów.

Porównując te wskaźniki między podobnymi gospodarstwami, możemy wyrobić sobie zdanie o jakości pracy załogi poszczególnych gospodarstw oraz o poziomie strat lub zysków. I tak np. rejon I za okres trzech lat uzyskał wwwk 97,4, to znaczy, że zysk w tym rejonie wynosił w badanym okresie 2,6% wartości produkcji. Natomiast za ten sam okres straty w rejonie II wyniosły 18,4% wartości produkcji, a w rejonie III aż 35,8%. Jeśli chodzi o liczbę gospodarstw nierentownych jest ona najwyższa w rejonie III zarówno w liczbach bezwzględnych, jak również w procentach.

Ogólnie należy stwierdzić, że najwięcej gospodarstw nierentownych znajduje się w rejonie III, który decyduje w poważnym stopniu o wysokości strat państwowych gospodarstw rolnych w woj. lubelskim, ponieważ zajmuje 61% ogólnej powierzchni użytków rolnych WZ PGR i 69% — badanych gospodarstw.

W celu zbadania jak kształtują się wyniki finansowe w poszczególnych rejonach po wyeliminowaniu dotacji sporządziliśmy tabelę 7. Liczby tabeli 7 wskazują, że jeśli od dochodu ogółem odejmiemy dotacje, to rejon I również przynosi stratę na 1 ha użytków rolnych. W dwóch pozostałych rejonach wysokość strat znacznie wzrasta. Zmniejsza się w poważnym stopniu liczba gospodarstw rentownych we wszystkich rejonach.

Z danych tabeli 7 wynika, że rejon I średnio w badanym okresie osiągnął stratę w wysokości 195 zł na 1 ha użytków rolnych (przy uwzględnieniu dotacji rejon ten osiągnął 287 zł zysku). W rejonie II strata wzrosła w badanym okresie z 889 zł do 1 178 zł na 1 ha użytków rolnych, a w rejonie III — z 1 268 zł do 1 355 zł. Wskaźnik względnej wysokości kosztów ma tendencję malejącą w rejonie I i II, natomiast w rejonie III — rosnącą.

WNIOSKI

1. Poziom środków wytwórczych jest bardzo niski w rejonach II i III i wpływa ujemnie na wyniki produkcyjno-ekonomiczne.

2. Obszar użytków rolnych, przypadający na 1 gospodarstwo, jest największy w rejonie III, a najmniejszy w rejonie I.

3. Państwowe gospodarstwa rolne w województwie lubelskim posiadają stosunkowo niską obsadę zwierząt produkcyjnych (25 sztuk dużych) na 100 ha użytków rolnych i nie przekraczają optymalnej granicy w obsadzie tych zwierząt, która powinna wynosić minimum 50 sztuk dużych na 100 ha użytków rolnych.

4. Rentowność gospodarstw wykazuje istotną współzależność z rozmiarem kosztów gospodarczych. Charakter tej współzależności jest rosnąco-malejący.

5. W gospodarstwach rentownych stwierdzono wyższy poziom kosztów na 1 ha użytków rolnych. Wynika z tego, że poziom nakładów jest niski i wpływa ujemnie na rentowność.

6. W rejonie III jakość gleby nie jest skorelowana z poziomem plonów. Rejon ten mimo najlepszych gleb osiąga najniższe plony. Świadczy to o niewykorzystaniu mocy produkcyjnej gleby w tym rejonie.

7. W badanym okresie tylko rejon I osiągnął zysk na 1 ha użytków rolnych, dwa pozostałe rejony miały poważne straty.

РЕЗЮМЕ

Исследовались государственные сельские хозяйства Люблинского воеводства. Период исследования охватывал 1958/59, 1959/60, 1960/61 годы. Все изучаемые хозяйства были сгруппированы в трех районах. За основу районизации были приняты естественно-экономические условия.

В результате исследований констатировано, что лучше всех был оснащен основными средствами производства I район, а два остальных района были обеспечены рабочей силой и основными средствами производства недостаточно.

Уровень стоимости на 1 га земельных угодий в I районе был в два раза выше, чем в двух остальных. Район I получил самый высокий уровень конечной и товарной сельскохозяйственной продукции в перечислении на 1 га земельных угодий, в районах II и III стоимость конечной и товарной продукции была в два раза ниже.

В исследуемый период хозяйства I района получили среднюю прибыль в размере 287 злотых на 1 га земельных угодий, а районе II — 389 злотых убытка, а в районе III — 1268 злотых убытка на 1 га земельных угодий.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Untersuchungen erfassen die volkseigenen Güter der Woiwodschaft Lulbin in den Wirtschaftsjahren 1958/59, 1959/60, 1960/61. Die

untersuchten Güter wurden in 3 Gebiete aufgeteilt. Grundlage dafür bildeten natur-ökonomische Bedingungen.

Die Untersuchungen ergaben, dass die beste Ausrüstung mit Grundmitteln das Gebiet I besitzt, die zwei übrigen Gebiete sind mangelhaft ausgerüstet mit Arbeitskraft, Zugkraft und Grundmitteln.

Das Kostenniveau je 1 ha landwirtschaftliche Nutzfläche liegt im Gebiet I doppelt so hoch wie in den beiden anderen. Das Gebiet I erreicht das höchste Niveau bei der landwirtschaftlichen End- und Warenproduktion je 1 ha landwirtschaftliche Nutzfläche, in den Gebieten II und III liegt der Wert der End- und Warenproduktion mehr als zweimal so tief.

Im untersuchten Zeitraum erreichten die Güter im Gebiet I einen mittleren Gewinn in Höhe von 287 zł je 1 ha landwirtschaftliche Nutzfläche, im Gebiet II einen Verlust von 889 zł und im Gebiet III einen Verlust von 1 268 zł je 1 ha landwirtschaftliche Nutzfläche.

Pap. druk. sat. III kl. 80 g	Format B5 (70×100)	Stron druku: 22
Annales UMCS, Lublin 1972	Drukarnia Uniwersytecka w Lublinie	Zam. nr 241 z dn. 15 VI 72
Nakład: 600+50 egz. — B-4	Maszynopis otrzymano 15 VI 1972 r.	Druk ukończ.: XII 1972 r.